

Rozwój mowy dziecka od 0 do 6 roku życia

Opisany poniżej rozwój mowy od pojawienia się dziecka na świecie do 6 roku życia ma na celu udzielenie wsparcia dla Rodziców i poszerzenia Państwa wiedzy w tym zakresie. Dlatego znajdziecie tu Państwo informacje nie tylko o tym, jak rozwój mowy powinien przebiegać, ale również jak bawić się dzieckiem, aby mu w tym pomóc. Pamiętajmy, że zabawa, czas i nasza uwaga, którymi obdarzamy dziecko, jest najlepszym dla niego darem. Rozwój mowy jest procesem stopniowym. Aby mogła się ona rozwijać, dziecko musi słyszeć dźwięki z otoczenia, dlatego słuch rozwija się jako jeden z pierwszych zmysłów i maluch słyszy, zanim jeszcze przyjdzie na świat. Aktywna nauka mowy rozpoczyna się wraz z pojawieniem się na świecie dziecka. To, że ono płacze czy krzyczy jest już przecież komunikatem dźwiękowym, którego intencje rozumiemy wszyscy, nie tylko mama maluszka. Rozwój mowy natomiast powinien zakończyć się w wieku 6-7 lat, gdy dziecko idzie do szkoły i jest gotowe na rozpoczęcie nauki czytania i pisanie. Wtedy wszystkie głoski powinny być wymawiane prawidłowo, a zdania nie powinny zawierać znaczących błędów gramatycznych.

1. Pierwszy rok życia (do 12 m-ca)

- od 0 do 3 m-ca

Dziecko rodzi się ze zdolnością wydawania dźwięków. Od momentu powitania malucha na świecie słyszymy wydawane przez niego różne dźwięki, jak choćby płacz czy kwilenie. Już około drugiego miesiąca życia wśród wydawanych dźwięków pojawiają się pierwsze samogłoski, które oczywiście nie są jednak jeszcze wymawiane świadomie a jedynie pojawiają się samoczynnie jako wynik przepływu powietrza przez struny głosowe. Nieco później, bo około 3 m-c życia możemy usłyszeć dźwięki przypominające gruchanie, które logopedzi nazywają głużeniem. Bardzo ważne jest, aby rodzice obserwowali, czy dziecko w wieku od 0 do 4 m-ca życia reaguje na głośne dźwięki, czy wtedy wybudza się ze snu, wzmaga lub osłabia ssanie. Trzeba również obserwować, czy np. przestaje płakać, gdy mama do niego mówi. Takie reakcje na dźwięk świadczą bowiem o tym, że dziecko słyszy. W Polsce rodzące się dzieci są objęte przesiewowym badaniem słuchu, należy jednak pamiętać, że to badanie fizjologicznej zdolności do odbierania bodźców słuchowych, a w trakcie życia i dalszego rozwoju może okazać się konieczne wykonanie kolejnych badań słuchu.

- od 4 do 6 m-ca

W tym czasie rodzice obserwują, że maluch już odwraca głowę poszukując źródła dźwięku, reaguje na zabawki wydające dźwięki i na muzykę. Zaczyna również zwracać uwagę na

zmianę tonu głosu opiekunów. Pojawia się coraz więcej samogłosek a pod koniec czwartego miesiąca pojawiają się pierwsze spółgłoski *p, b, m*, z których powstaną pierwsze sylaby *pa, ma, ba*. Dziecko zaczyna powtarzać sylaby za mamą lub słuchając swoich dźwięków, naśladuje samo siebie. Ten etap w rozwoju mowy logopedzi określają jako gaworzeniem. To jest również czas, kiedy dziecko w widoczny sposób cieszy się, gdy do niego mówimy.

- od 7 do 12 m-ca

Gdy dziecko osiągnie ten wiek, już nie tylko odwraca głowę w kierunku źródła dźwięku, ale potrafi również skupić wzrok i patrzeć w tym kierunku. Potrafi także wskazać palcem, gdy zapytamy je np. *gdzie jest mama?* lub wykonać proste polecenie np. *daj*. Ósmy miesiąc życia malucha przynosi zauważanie emocji w naszych wypowiedziach (ale to jeszcze nie jest rozumienie znaczenia słów), np. pochwałę lub zakaz. Dlatego bardzo ważne jest, aby mówić do dziecka językiem prostym, unikać spieszczeń, posługiwać się krótkimi wypowiedziami oraz mówić w wolnym tempie. Warto łączyć mowę z mimiką i gestem, nasze komunikaty są wtedy zapamiętywane przez dziecko wielozmysłowo, dziecko szybciej je zapamięta i są bardziej zrozumiałe. Również w ósmym miesiącu życia, choć dziecko nie ma jeszcze świadomości treści w swoich dźwiękach, potrafi już wypowiadać zwielokrotnione sylaby *ma-ma-ma* czy *ta-ta-ta*. Ta świadomość treści przychodzi nieco później i stopniowo, bo zwykle około 10 - 11 m-ca. Pod koniec pierwszego roku życia wypowiedane przez dziecko dźwięki nadal jednak w przeważającej mierze związane są z nieintencjonalnym używaniem głosu. Wtedy właśnie pojawiają się ciągi wypowiedzianych śpiewnie i powtarzanych sylab, a dziecko wyraźnie bawi się, jednocześnie poznając możliwości swojego głosu. Około dziewiątego miesiąca życia pojawia się u dziecka zdolność do wspólnego pola uwagi z innymi osobami i jest to ogromny krok w rozwoju dziecka. Pod koniec pierwszego roku życia pojawia się już rozumienie znaczenia kilku podstawowych słów (rzeczowników). Ponieważ rozumienie wyprzedza intencjonalne używanie słów, pod koniec pierwszego roku pojawiają się pierwsze słowa, które są kojarzone z konkretnymi osobami, np. *mama, baba, tata*. Należy jednak pamiętać, że dziecko nie rozumie jeszcze sensu zdań, dlatego warto mówić do niego krótkimi wypowiedziami, które ułatwią mu powtarzanie słów oraz rozumienie ich znaczeń

Jak wspierać rozwój mowy?

Rodzice i opiekunowie powinni starać się mówić do dziecka często, lecz powoli, krótkimi frazami lub zdaniem. Warto wykorzystywać mimikę i gest, które wspierają znaczenie emocjonalne wypowiedzi. Pamiętać też trzeba, że do dziecka nie tylko mówimy, ale „rozmawiamy” z nim naśladując dźwięki, które ono wydaje. Zachęcamy je również do powtarzania za nami samogłosek i sylab. Gdy maluch jest ożywiony reagujmy głosem, co buduje w dziecku świadomość wzajemnej relacji w komunikacji. Nazywamy przedmioty,

które otaczają malucha oraz emocje a w późniejszym czasie te przedmioty, które ono samo wskaże palcem.

2. Drugi rok życia

W drugim roku życia następuje bardzo szybki przyrost umiejętności w zakresie mowy. Na początku tego okresu dziecko korzysta z wyrazów dźwiękonaśladowczych *hau, bum, bach*. Około 16-18 m-ca może już mieć w zasobie kilka lub kilkanaście słów, często zrozumiałych tylko dla najbliższego otoczenia i w zdecydowanej będą to większości rzeczowniki. Czasowników będzie mało, np. *da* (daj), *pi* (pić), *am* (jeść). W pojedynczych wypowiedziach wyrazach pojawiają się uproszczenia, tzn. dziecko może mówić początek lub koniec słowa, może też bawić się powtarzając to samo słowo. W zasobie realizowanych głosek powinny już być samogłoski *a, e, o, u, i, y* oraz spółgłoski *m, b, p, t, d, n, j, ł*. Maluch może już wskazywać niektóre części ciała, wykonywać proste polecenia, np. *zrób pa pa*, wskazywać palcem przedmiot, o który pytamy i słuchać muzyki czy czytanych mu wierszyków. Wraz z rozwojem rozumienia i nadawania mowy, dziecko zaczyna rozumieć związki przyczynowo-skutkowe, co pod koniec 24 m-ca pomaga w pojmowaniu znaczenia prostych zdań np. *nie chcę*.

Jak wspierać rozwój mowy?

Zachęcamy dziecko do naśladowania samogłosek pojedynczych i podwójnych, np. *eo, io*. Możemy wzmocnić naukę wykorzystując do tego celu wodzenie palcem dziecka po narysowanym kole, ślimaczku, malować palcami zanurzonymi w farbie, wodzić ręką dziecka w powietrzu itd. Uczymy posługiwania się wyrażeniami dźwiękonaśladowczymi, które będą łatwe do naśladowania: *mu, hau hau, pi pi* itd. wzmacniając przekaz obrazkami prezentującymi przedmiot lub zwierzę wydające dźwięki. Nazywamy przedmioty z otoczenia wskazując je, nazywamy czynności, które wykonujemy podczas opieki czy zabawy dzieckiem oraz nazywamy emocje, które temu towarzyszą. Bardzo dobrym elementem rozwijającym mowę dziecka i budującym słownik jest czytanie książeczek i pokazywanie ilustracji. Na ewentualne zaburzenia rozwoju mowy mają wpływ ma także przedłużające się karmienie piersią oraz butelką. Dokarmianie piersią zakończyć najpóźniej w 18 m-cu życia dziecka, butelką jeszcze wcześniej, bo już w 12 m-cu życia. Smoczek uspokajający odstawiamy najpóźniej, gdy dziecko ma 1,5 roku. **Ważna uwaga:** jeżeli dziecko do skończenia 24 m-ca życia nie mówi, nie czekamy, aż skończy 3 lata. Jeśli rozwój mowy dziecka opóźnia się lub ma ono problemy z rozumieniem prostych wypowiedzi należy zgłosić się do logopedy. To bardzo ważne, ponieważ im wcześniej dziecko zostanie objęte opieką specjalisty, tym szybciej można wyrównać opóźnienia lub usunąć ewentualne zaburzenia w rozwoju mowy.

3. Trzeci rok życia

Do końca trzeciego roku dziecko powinno już umieć wskazać wszystkie części ciała, rozróżniać znaczenia *chodź-stój*, *mały-duży* oraz wykonywać złożone polecenia. W tym czasie powinny być realizowane trudniejsze głoski: *k*, *g*, *h*. Również głoska *l* powinna być artykułowana prawidłowo a nie jako dotychczasowe *j*. Dziecko może zadawać proste pytania np. *co to?*. Z powodu nadal słabego aparatu artykulacyjnego może zmiękczać głoski np. *żaba* wymawiać jako *ziaba*, (głoski *sz*, *rz*, *cz*, *dż* dziecko wymawia prawidłowo dopiero ok. 5 roku życia). Potrafi już budować zdania złożone, natomiast mogą one jeszcze zawierać błędy gramatyczne np. *Jasiu zlobiła* (Jasiu zrobił), *nie widz* (nie patrz), *ludź* (człowiek), *oni jom* (oni jedzą). Oczywiście wraz z rozwojem kompetencji językowych ilość błędów spada. W trakcie mówienia może być tak, że dziecko się zacina, po kilka razy rozpoczyna wypowiedzianie słowa lub powtarza to samo słowo. To naturalne, ponieważ u małych dzieci aparat artykulacyjny jeszcze nie nadąża za chęcią wypowiedzi, czasem również decydują o tym emocje np., radość czy zdenerwowanie.

Jak wspierać rozwój mowy?

Trzeci rok życia to dobry czas, aby wspierać nie tylko poszerzanie zasobu słownika, ale również rozwój aparatu artykulacyjnego, ponieważ sprawność ta w dużej mierze decyduje o prawidłowym realizowaniu głosek. Aparatem są wargi, język, żuchwa i podniebienie. Możemy ćwiczyć je naprzemiennie uśmiechając się i ściągając wargi w dzióbek, klaskać, podnosić język za górne zęby przy otwartej buzi, robić balon z policzków. Warto też w zabawie wzmacniać pamięć słuchową dziecka np. wykorzystujemy do tego piosenki – pokazywanki (wykorzystujemy w nich ruch), zabawy paluszkowe, rysowane wierszyki dla dzieci. Śpiewamy z dzieckiem piosenki (zwracamy uwagę, aby muzyka była w wolnym tempie a słowa zrozumiałe), uczymy prostych wierszyków, bawimy się w zadawanie prostych zagadek. Na podstawie obrazków lub przedmiotów z otoczenia możemy poszerzać słownik dziecka ucząc, np. nazw emocji, koloru, wielkości itd. Ważne, aby nie ponaglać malucha w wypowiedziach, nie krytykować i stale nie poprawiać.

4. Czwarty rok życia

Do końca czwartego roku życia dziecko prawidłowo reaguje nie tylko na informacje słyszane z telewizji bądź radia, ale także na głos słyszany z drugiego pokoju. Dziecko jest także w stanie odróżnić wymowę poprawną od niepoprawnej, na przykład: *sanki* – *sianki*. Czterolatki powinny być już rozumiane przez obce osoby, budują one coraz dłuższe zdania, coraz więcej zadają pytań. Potrafią odpowiedzieć na konkretne pytania, na przykład: *kto?*, *co? gdzie? z kim? w czym?* Zdarza się im zamieniać w wymowie głoski: *sz*, *ż*, *cz*, *dż* na głoski

s, z, c, dz oraz nieprawidłowo realizować głoskę r. Najczęściej dzieci mówią płynnie, jednak w trakcie spontanicznych wypowiedzi, zwłaszcza w emocjach mogą pojawiać się pauzy, powtórzenia wyrazów, przeciąganie głosek, czyli tak zwana rozwojowa niepłynność mowy.

Jak wspierać rozwój mowy?

W tym okresie warto wykonywać ćwiczenia języka. Przykładowe ćwiczenia to liczenie dolnych zębów czubkiem języka po wewnętrznej stronie, oblizywanie językiem wewnętrznej powierzchni dolnych zębów. Przygotowujemy język do prawidłowego wybrzmiewania głosek syczących. Taki układ języka jest identyczny jak podczas dmuchania. Można z dzieckiem dmuchać na chorągiewki, wiatraczki, świecę, a nawet kartkę papieru. Warto także wzmacniać wargi, między innymi poprzez rozciąganie warg do uśmiechu, układanie ust do uśmiechu i ściąganie ich jak do samogłoski: u i powrót do neutralnej pozycji. Podczas czytania książeczek lub oglądania obrazków warto dziecku zadawać pytania np. *dlaczego?*, *z jakiego powodu?*. W budowanych odpowiedziach będzie ujawniać rozumienie związków przyczynowo-skutkowych. Starajmy się także zamieniać z dzieckiem rolami podczas zabaw tematycznych tak, aby dziecko mogło samodzielnie budować pytania lub odpowiedzi. Wiek czterech lat to czas, kiedy dzieci poznając świat zadają mnóstwo pytań. Rodzice powinni cierpliwie odpowiadać na te pytania tak, aby nie zgasić w dziecku ciekawości poznawczej.

5. Piąty rok życia

Do końca piątego roku życia dziecko rozumie informacje przekazywane przez obce osoby, potrafi także z uwagą słuchać prostego opowiadania i odpowiada na pytania dotyczące jego treści. Pięciolatki zadają niezwykle dużo pytań, budują rozbudowane zdania, dzięki temu że w ich wypowiedziach pojawia się coraz więcej przymiotników. Dzieci w tym wieku są w stanie opowiedzieć łatwe opowiadanie przyczynowo-skutkowe; z reguły używają prawidłowych reguł gramatycznych, choć zdarzają się im błędy.

Jak wspierać rozwój mowy?

W piątym roku życia należy przygotować aparat artykulacyjny do prawidłowej wymowy głosek szumiących: *sz, ż, cz, dż*. Warto zacząć od ćwiczeń pionizujących język, na przykład liczyć górne zęby, naśladować mycie zębów językiem, zlizywać czubkiem języka coś słodkiego z podniebienia, naśladować mlaskanie. Niezwykle istotne okazuje się także wzmacnianie warg. W tym celu można przesyłać sobie całusy, udawać ustami ryjek świnki, naśladować pyszczek rybki, a nawet grać na harmonijce ustnej czy flecie. Pięciolatek może uczyć się układać historyjki przyczynowo-skutkowe (zaczynamy od 3 elementów) lub czasowe. Pamiętajmy, aby układać obrazki od lewej do prawej strony (w tym kierunku piszemy).

6. Szósty rok życia

Do końca szóstego roku życia dzieci rozumieją relacje przestrzenne (*na, obok, pod*), rozumieją także złożone instrukcje, które są w stanie wykonać – na przykład: „podnieś prawą rękę do góry, a potem lewą na prawym kolanie”. Sześciolatki skupiają się na dłuższym opowiadaniu czy bajce, rozumieją jej morał, poprawnie wyjaśniają znaczenie znaków symbolicznych, na przykład „kółko i trójkąt – znaki drogowe”. Mowa dzieci w tym wieku jest już bardzo wyraźna i prawidłowa. Czasami występują jeszcze trudności z głoską „r”, nad którą pracuje się w terapii logopedycznej, jednak z pozostałymi głoskami języka polskiego dziecko nie powinno mieć już trudności. Sześciolatki prawidłowo tworzą zdania, ponieważ stosują reguły gramatyczne. Nie mają trudności z odpowiadaniem na złożone pytania. Kiedy budują wypowiedzi, używają rozbudowanych zdań. Są w stanie odpowiedzieć na złożone pytania oraz prowadzić rozmowę i nie odchodzić od głównego tematu. Używają słów, które wyrażają stosunki przestrzenne i potrafią nazwać podstawowe figury geometryczne.

Jak wspierać rozwój mowy?

W szóstym roku życia warto kontynuować pracę nad wzmocnieniem języka, zwłaszcza uzyskaniem jego drżenia, które jest tak istotne przy prawidłowej wymowie głoski *r*. Warto w tym celu masować i rozciągać język poprzez nagryzanie brzegów języka zębami, odklejać językiem płatki z podniebienia, klaskać językiem, szybko wypowiadać głoskę: *l*, a następnie *t*, *d* oraz naprzemiennie *td*, *tdn*, recytować rymowanki z *t* dźwiękowym. Zalecane jest także dmuchanie na pasek papieru przyklejony do czubka języka i wypowiadanie głoski: *t*, wtedy paperek się uniesie, a zamiast: *t*, powinno się usłyszeć: *trrr*. Oczywiście warto też wzmocnić wargi poprzez naśladowanie odgłosów z otoczenia (*prrr*, *brrr*, *brum*), czy parskanie wargami. Możemy bawić się z dzieckiem wymyślając rymy do słów, mogą to być również rymujące się pseudowyrzy wymyślone przez dziecko. Zabawą może być dzielenie słów na sylaby, np. wypowiadamy dziecku słowo po sylabie a ono scala je w całość lub prosimy, aby samo podzieliło słowo na sylaby.

Opracowanie:

mgr Anna Kamińska, dr Kamila Kuros-Kowalska, mgr Barbara Ostrowska – logopedzi z PPP nr 2 w Sosnowcu na podstawie: J. Cieszyńska, M. Korendo: „Wczesna interwencja terapeutyczna. Stymulacja rozwoju dziecka od noworodka do 6 roku życia” oraz Iwona Michalak-Widera, Katarzyna Węsierska: „Kamienie milowe” (plakat).